

M

MÂ

(bk. SU).

MÂ BA'DE't-TABÎÂ

(ما بعد الطبيعة)

Aristo'nun (ö. m.ö. 322)

Metafizika'sının

İslâm literatüründeki adı;

varlık ve bilgi problemleriyle
felsefenin bu problemleri inceleyen
disiplini için kullanılan felsefe terimi.

م

tarafından çevrilmişse de tamamının tercümesini yalnız Ustas gerçekleştirmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 312; Abdurrahman Bedevî, s. 9-15; Kaya, s. 231-232).

Aristo'nun, eserin mahiyet ve muhtevasına ilişkin bilgi verirken yerine göre bu çalışmasını farklı isimlerle anmasının klasik İslâm kaynakları ve filozoflarına da yansıdığı ve bu sebeple *Metafizika*'nın çeşitli adlarla anıldığı görülmektedir. Meselâ Kindî, Aristo'yu takip ederek metafizikle ilgili kitabına *el-Felsefetü'l-ûlâ* ismini vermekle birlikte Aristo'nun eserlerini tanıtmak amacıyla yazdığı bir başka eserinde metafizik kelimesinin tam karşılığı olmak üzere *Mâ ba'de't-tabî'a'yı* (*Resâ'il*, I, 384), "maddî kâinatın üstünde aklî ve mânevî varlıklar alanını konu eser" anlamında da *Mâ fevka't-tabî'a'yı* (*a.g.e.*, I, 111) kullanmıştır.

İbn Sînâ'ya göre *Metafizika*'nın, bütün varlığın ve özel bilimlerin ilkelerini içermesinden dolayı değer ve mertebe bakımından ilimlerin hepsinden önce gelmesi gerektiği dikkate alınırsa ona *Mâ kabale't-tabî'a* adını vermek uygun olur (*eş-Şifâ el-İlâhiyyât* (1), s. 22). Ayrıca bu eser, varlığın en ulvî ve en son gayesi olan Allah'ı ve O'na ait bilgileri de içerdiğinden *el-İlmü'l-ilâhî* (teoloji), aynı anlama gelmek üzere *el-İlmü'r-rubûbî* (*er-Rubûbiyye*) olarak da anılmıştır. Bu sebeple İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*' külliyyatının metafizik kısmının adı "el-İlâhiyyât"tır. Allah, nefis ve akıl gibi fizik ötesi gayri maddî varlıkların bilgisini içermesi dolayısıyla "Mâ verâ'e't-tabî'a" şeklinde de adlandırılmıştır. Nihayet bu eserin bölüm başlıkları Grek alfabesinden bir harf ile başladığından bazı kaynaklarda adı *Kitâbü'l-Hurûf* olarak geçmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 312).

Öte yandan Fârâbî, *el-İbâne'an ğara-zî Aristotâlis* adlı risâlesinde (s. 40) ya-

şadığı dönemde birçok kimsenin *Metafizika*'nın konu, mahiyet ve muhtevasını anlayamadığını ve *Mâ ba'de't-tabî'a'yı* kelâma dair bir eser sandığını, on birinci bölümün (on ikinci olacak) dışında o konuda bilgi bulunmadığını görünce de şaşkınlığını anlatır. Filozof, bu gibi yanlış anlamalara meydan vermemek için bu risâleyi kaleme aldığını söyleyerek eseri on iki bölüm (makale) halinde kısaca tanıtır. *Metafizika*'nın on birinci bölümü olan K (kuppâ) İbn Rüşd'ün *Tefsîr*'inde yer almamıştır. Esasen Fârâbî'nin, eserin on ikinci L (lâmda) bölümünü on birinci bölüm olarak göstermesinden filozofun elinde K bölümünün bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İbn Rüşd'ün eserinde bulunmayan ve idealarla sayılar sistemini konu alan M ve N bölümlerinden Fârâbî'nin haberdar olduğu ve bu iki bölümü tek bölüm olarak on ikinci bölümde tanıttığı söylenebilir.

Helenistik dönemde *Metafizika* üzerine yazılan şerhlerin bazı bölümleri, özellikle teolojiyi konu alan on ikinci bölümü Arapça'ya tercüme edilmiştir. İbn Sînâ'nın bu bölüme yazdığı şerh günümüze ulaşmış ve yayımlanmıştır (Abdurrahman Bedevî, *Aristo'nde'l-'Arab* içinde, s. 22-33). İbn Rüşd'ün esere yazdığı şerhlerden *Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a* adıyla bilinen büyük şerh Maurice Bouyges tarafından üç cilt halinde neşredilmiş (Beyrut 1938-1948), *Telhîşu Mâ ba'de't-tabî'a* olarak anılan küçük şerhi de Osman Emîn yayımlamıştır (Kahire 1958; İbn Rüşd'ün şerhleri ve bunlarla ilgili diğer çalışmalar için bk. *DîA*, XX, 271, 278, 283).

Fizik varlıktaki değişimi ve duyularla algılanan nesnelerin çeşitli yönlerini araştırırken metafizik varlığı varlık olarak inceler; o varlık hakkında genel bir teoridir. Aristo metafiziği esas itibarıyla iki temel problem üzerinde yürümektedir. Bunlardan biri varlık olarak varlık, diğeri hareket etmeyen, özü itibarıyla değişmeyen ezeli varlık yani Tanrı'dır. Bu açıdan bakıldığında metafiziğin bir yönüyle ontolojik, diğer yönüyle teolojik bir mahiyet taşıdığı görülür. Değişenle değişmeyen, görünüşle gerçeklik, birlikte çokluk arasındaki ilişkiyi temellendirmek üzere Aristo varlığı cevher-araz, madde-sûret, güç-fiil bağlamında ele alır. *Physika*'da (*Fizik*)

Felsefenin en temel disiplini sayılan varlık sorununu bütün boyutlarıyla araştıran Aristo, varlık olarak varlığı bahis mevzuu yapmanın başlıca bir bilim (ontoloji) olduğunu ortaya koymak üzere kaleme aldığı, sonradan *Metafizika* adıyla anılacak olan eserinde "sophia" (hikmet, bilgelik), "philosophia" (felsefe), "prote philosophia" (ilk felsefe) ve "theologia" (teoloji, ilâhiyat) tabirlerini bunu ifade etmek için kullanmaktadır (*Metafizik*, s. 81, 296, 454, 463). Ancak milâttan önce I. yüzyıla gelinceye kadar bu eser *Prote philosophia* adıyla anılmaktaydı. Bir Aristocu olan Rodoslu Andronikos'un filozofun eserlerini yeni baştan sıralayıp düzenlerken *Prote philosophia'yı* onun *Physika* (fizik) adlı kitabından sonraya koyması, o tarihten itibaren eserin *Meta ta physika* (metafizik-fizikten sonra) olarak anılmasına sebep olmuştur (Kaya, s. 203). Bir tesadüf neticesi ortaya çıkan bu tabir daha sonra fizik âlemin ötesinde, duyu ve deneye konu olmayan soyut ve küllî kavramları konu alan bir felsefe disiplininin adı olarak literatüre geçmiştir.

IX. yüzyılda devam etmekte olan tercümeler esnasında filozof Kindî *Metafizika'yı* eski İskenderiye patriği olan Ustas'a tercüme ettirmişti. On dört bölüme bölünmüş ve Grek alfabesindeki harflerle bölümleri birbirinden ayıran eserin K, M ve N bölümlerinin dışında tamamı Ustas tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Bu metin, İbn Rüşd'ün *Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a* adlı çalışması içinde *Metafizika*'nın günümüze ulaşan tek metni olarak bilinmektedir. X. yüzyılın sonlarına kadar eserin çeşitli bölümleri altı ayrı mütercim

MÂ BA'DE'T-TABÎA

tartıştığı dört sebep teorisini *Metafizika*'da da gündeme getirerek bunları madde ve sûret (form) olmak üzere ikiye indirgeyip kendi düalist doktrininin bu iki ilke üzerine kurar.

Fizik'in sekizinci bölümünde (kitap) ilk muharrik diye nitelediği Tanrı'yı, O'nun varlığını ve evrenle olan ilişkisini kanıtlamaya çalışan Aristot'un bu bağlamdaki görüşü kozmolojik bir mahiyet arzederken *Metafizika*'da ezeli, ebedî, sonsuz, sınırsız, değişmeyen, daima kendisiyle özdeş olan, bir ve mutlak, hayat ve üstün fazilet sahibi, akıl (mutlak bilinç), âkil (bilen, akleden) ve ma'kul (akledilen) sıfatlarıyla nitelediği Tanrı varlığının biricik ilkesi ve gaye sebebidir. Ancak bu üstün niteliklere sahip olan Tanrı kâinattan habersiz, yalnız kendi zâtını bilen ve düşünen saf bir fiildir, dolayısıyla O'nda yaratıcılık vasfı yoktur. Kendisi gibi ezeli olan varlığın gayesi olmanın ötesinde varlıkla herhangi bir ilişkisi bulunmadığından Aristot teolojisinde Tanrı pasif (âtl) bir varlık olma niteliğinden arınmış sayılmaz (Kaya, s. 215-218). Mâ ba'de't-tabîa terimi, felsefenin en temel konusu olan varlık ve bilgi problemleriyle felsefenin bu problemlerini ele alan disiplini için de kullanılmaktadır (bk. METAFİZİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *Metafizik* (trc. Ahmet Arslan), İstanbul 1996, s. 81, 296, 454, 463; Kindî, *Resâ'il*, I, 111, 384; Fârâbî, *el-İbâne 'an garażi Aristotâlis fî kitâbi Mâ ba'de't-tabîa* (el-Mecmû' içinde), Kahire 1325/1907, s. 40; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 312; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-İlâhiyyât (1)*, s. 22; Abdurrahman Bedevî, *Aristo 'inde'l-'Arab*, Kahire 1947, s. 9-15, 22-33; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları ve Filozofları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 203, 207-219, 231-232; W. D. Ross, *Aristoteles* (trc. Ahmet Arslan), İzmir 1993, s. 186-187.

MAHMET KAYA

MA DEXING

(1794-1874)

Çinli müslüman âlim.

Batı Yunnan bölgesinde bulunan Taihe'de (günümüzdeki Xiaguan) doğdu. Ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Daha ziyade Ma Fuchu olarak bilinmekle birlikte Yunnanese müslümanları arasında en yüksek dinî rütbeye sahip olduğu için Ma Lao Baba ve Yûsuf isimleriyle de anılır. Buhârî soyundan Seyyid Ecel Şemseddin'in torunu olduğu, din âlimleri yetiştirmiş olan ailesi tarafından İslâmî geleneklere göre eğitildiği söylenir. Bunun-

la birlikte Batı kaynakları onun mahallî Çin okulunda okuduğunu ve bu sırada Çin klasiklerine vâkıf olduğunu ileri sürer. İslâm dini ve Arapça eğitimine medresede devam ederek "ahung" olan Ma Dexing eğitimini, Shanxi'de Hu Denzhou'nun dördüncü nesil talebesi Zhou Baba'nın yanında sürdürdü, daha sonra öğretmenlik mesleğine başladığı ve çok sayıda medrese açtığı yer olan Yunnan'a döndü.

Ma Dexing, politik ihtirasları olmamasına rağmen 1857'de Doğu Yunnanese müslümanlarının lideri olarak ilân edildi ve bu yüzden 1855-1873 Yunnanese isyanıyla ilişkilendirildi. Ancak İslâm ile Konfüçyanizm'in kan dökmeye karşı olmasından dolayı Ma Dexing silâhlı mücadele verenleri fikirlerinden vazgeçirdi, müslümanların meşrû yollardan hak arayışında bulunmaları gerektiğini savundu. Olaylar esnasında Yunnan'ın Manchu hükûmetiyle barışçı bir çözüm arayışında bulunmasına rağmen onlarla mücadele eden müslüman direnişçilere mânevî desteğini de sürdürdü.

Bir müddet sonra liderliği bırakan Ma Dexing kendini dinî hizmetlere adadı; Manchu tarafından Yunnan şeyhülislâmı rütbesiyle ödüllendirildi. Bu teveccühü Manchu'dan bir barış işareti olarak değerlendiren Ma Dexing, Batı Yunnan'da Du Wenhiu başta olmak üzere müslüman direnişçi liderleri ikna etmeye ve Manchu'nun önerdiği ateşkes teklifini kabul ettirmeye çalıştı. Ancak bu öneriyi benimsemeyen Du Wenhiu yenilerek idam edildi. Direnişçilerin Manchu tarafından bastırılması ve müslümanların toplu halde öldürülmesinden sonra Ma Dexing, Yunnan valisinin uyguladığı zulüm ve baskılara rağmen ülkesini terketmedi. 1874 yılında direnişle doğrudan ilişkisi bulunmakla suçlandı, nihayet camide Kur'an okurken şehid edildi.

Ma Dexing Çin İslâm tarihinde ileri görüşlü, uzlaşmacı ve İslâm'ı savunan bir kişi olarak tanınmıştır. İslâm ile Konfüçyanizm'i uzlaştırma hususunda kendisinden öncekileri takip etmiş ve dünya görüşü evrensel kardeşlik ve yardımlaşma ilkeleri üzerine kurulmuştur. Ona göre İslâm'ın Allah'ı Konfüçyanizm'in Tian'ıdır, çünkü her ikisinin de birliğine ve âlemin tek yaratıcısı olduğuna inanılmaktadır. Ma Dexing, ayrıca İslâmî kozmoloji anlayışını yorumlamak için Song-Ming okulunun metafizik ilkelerinden yararlanmıştır. Ona göre Konfüçyüs ve talebelerinin öğretileri İslâm ile uyusmaktadır.

Çalışmaları İslâm ile Konfüçyanizm arasında bir uzlaşma vasıtası olarak kabul edilen Ma Dexing'in talebeleri onun çalışmalarının müslüman ve Han topluluklarına barış getirdiğine inanmış, Han Çin âlimleri de Ma Dexing'in ilkelerinin aralarındaki çatışmayı yavaşlatabileceğine kanaat getirmişlerdir. Bu âlimler, onun çalışmalarının tıpkı Konfüçyüs ve Mencius'un ahlâk klasikleri gibi hizmet gördüğünü ifade etmişlerdir. İslâmî inançları savunma esasına dayanan bu uzlaştırma metodu sayesinde Ma Dexing, Çin'e has unsurlar taşıyan bir İslâm anlayışı ortaya koymuştur.

Üretken bir âlim olan Ma Dexing, Arapça ders notlarından Kur'an tefsirine kadar çok çeşitli alanlarda eser kaleme almıştır. Otuzu aşan eserlerinin çoğu müslümanlara dinî inançları ve dinî terimleri öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bunların içinde en tanınmış 1841'de çıktığı hac yolculuğunu anlatan Arapça seyahatnâmesidir. Öğrencisi Ma Anli'nin *Chaojin* adıyla Çince'ye çevirdiği eser (Yinchuan 1988) Batılı Çin uzmanları tarafından onun en iyi çalışmalarından biri olarak kabul edilir. Eser, Çinli bir müslümanın kaleme aldığı ilk hac seyahatnâmesi olması yanında Ma Dexing'in hayatının en önemli bir safhasını da aydınlatmaktadır. Ma Dexing'in *Sidian Yaohui* (dört kanunun özeti) adlı eseri (Xining 1988) onun dinî ve ilmi seviyesini göstermesi açısından önemlidir. Müellifin İslâm inançlarını oldukça başarılı bir yöntem ve üslûpla ortaya koyduğu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm imanın şartları, ikinci bölüm namazın önemi, üçüncü bölüm hayat ve ölüm hakkındadır. Üçüncü bölümde dünya hayatıyla öteki âlemi anlatan müellif, bu konuda sadece Sünnî anlayışı vererek sapık inanışları reddetmekle kalmamış, ayrıca mevcut Çin kültüründen etkilenen Çinli müslümanların inançlarındaki müphem noktaları da aydınlatmaya çalışmıştır. Eserin dördüncü bölümünde iyi ve kötünün ne olduğu anlatılmaktadır. Burada İslâm'daki çeşitli mezheplerin ve tarikatların doktrinleriyle bunların kaynaklarını açıklayan müellifin bu kitapta ortaya koyduğu İslâm ve Konfüçyanizm hakkındaki tesbitleri, onun kendisinden öncekilerin hiçbir zaman ulaşamadığı dinî ve felsefî derinliğini gözler önüne sermektedir. Eser Çinli müslüman tarihçiler tarafından da takdir edilmiş, İslâmî Çin edebiyatının en kapsamlı ve sistematik ürünü olarak değerlendirilmiştir.